

Sygn. akt I CSK 284/11

POSTANOWIENIE

Dnia 15 lutego 2012 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Tadeusz Wiśniewski (przewodniczący)

SSN Grzegorz Misiurek

SSN Wojciech Katner (sprawozdawca)

w sprawie z wniosku S. Ś.

przy uczestnictwie C. Ś. i K. Ś.

o wpis prawa własności w księdze wieczystej,

po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej w dniu 15 lutego 2012 r.,

skargi kasacyjnej uczestniczki postępowania K. Ś.

od postanowienia Sądu Okręgowego

z dnia 13 stycznia 2011 r.,

uchyla zaskarżone postanowienie i przekazuje sprawę Sądowi Okręgowemu do ponownego rozpoznania, pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania kasacyjnego.

Uzasadnienie

Postanowieniem z dnia 13 stycznia 2011 r. Sąd Okręgowy oddalił apelację uczestniczki K. Ś. od postanowienia z dnia 4 października 2010 r. Sądu Rejonowego utrzymującego w mocy wpis w księdze wieczystej nr [...], dokonany przez Referendarza Sądowego w Sądzie Rejonowym, którym w miejsce prawa własności małżonków K. Ś. i S. Ś. na zasadach wspólności majątkowej małżeńskiej wpisane zostało prawo własności na rzecz K. Ś. w $\frac{1}{2}$ części i na rzecz C. Ś. w $\frac{1}{2}$ części. Wpis został dokonany na podstawie wniosku S. Ś., opartego o umowę z dnia 2 sierpnia 2010 r., dotyczącą powrotnego przeniesienia przez niego całego jego udziału we własności nieruchomości wskutek odwołania darowizny. Jak ustalono w sprawie, umowa ta była wykonaniem zobowiązania wnioskodawcy, wynikającego z odwołania dnia 10 grudnia 2009 r. przez jego ojca – C. Ś., darowizny nieruchomości dokonanej na rzecz syna i synowej – wnioskodawcy i uczestniczki postępowania. Podstawą prawną wpisu w księdze wieczystej był art. 626⁸ § 2 k.p.c.

Apelacja uczestniczki postępowania została oddalona jako oczywiście bezzasadna. Sąd Okręgowy, z powołaniem się na orzecznictwo Sądu Najwyższego uznał, że darowizna uczyniona na rzecz obojga małżonków może być odwołana w stosunku do jednego z nich i jest to oświadczenie darczyńcy wobec tego małżonka. W rezultacie darowana nieruchomość traci byt współwłasności łącznej, a staje się przedmiotem współwłasności w częściach równych darczyńcy i tego małżonka, w stosunku do którego nie nastąpiło skuteczne odwołanie darowizny. Sąd stwierdził też, że dokonana przez sąd wieczystoksięgowy wykładnia umowy, stanowiąca materialną podstawę wpisu w księdze wieczystej następuje na podstawie tekstu dokumentu i treści księgi wieczystej, bez prowadzenia innego postępowania.

W skardze kasacyjnej uczestniczka zarzuciła zaskarżonemu orzeczeniu naruszenie prawa materialnego, tj. art. 35 k.r.o. w związku z art. 626⁸ k.p.c. przez ich błędną wykładnię i przyjęcie, że wnioskodawca na potrzeby postępowania wieczystoksięgowego, regulacji rodzinnych i zobowiązaniowych może mieć jednocześnie dwa różne reżimy majątkowe w odniesieniu do jednego, tego samego składnika majątku, w sytuacji braku okoliczności uzasadniających zniesienie

wspólności majątkowej w czasie trwania małżeństwa; art. 898 § 1 i 2 k.c. w związku z art. 33 pkt 2 i art. 35 k.r.o. przez błędne zastosowanie; art. 898 § 1 i 2 k.c. w związku z art. 43 § 1 i 2 k.r.o. przez przyjęcie wystąpienia skutku rzeczowego w stosunku do obojga małżonków, w sytuacji odwołania darowizny i zwrotnego przeniesienia przedmiotu darowizny na darczyńcę. Naruszenie przepisów postępowania dotyczy art. 626⁸ k.p.c. przez uznanie, że w postępowaniu w sprawie wpisu sąd bada jedynie formę i treść wniosku, nie uwzględniając materialno-prawnych przesłanek wpisu. Skarżąca wniosła o uchylenie w całości zaskarżonego postanowienia i oddalenie wniosku, ewentualnie przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania z rozstrzygnięciem o kosztach postępowania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Odnosząc się w pierwszej kolejności do zarzutu naruszenia przepisów postępowania cywilnego, podnieść należy, że art. 626⁸ § 2 k.p.c. nakazuje sądowi rozpoznającemu wniosek o wpis badać jedynie treść i formę wniosku, dołączonych do wniosku dokumentów oraz treść księgi wieczystej. Poruszając się w tym kręgu sąd bada także materialnoprawne przesłanki wpisu, co jest utrwalone w orzecznictwie jeszcze od czasów prawa rzeczowego (por. orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 22 marca 1955 r., II CO 116/54, OSNCK 1956, nr 1, poz. 15) i wymagane *de lege lata* (por. postanowienie Sadu Najwyższego z dnia 30 września 2009 r., V CSK 63/09, Lex nr 558633). Wbrew twierdzeniom skarżącej, dokonał tego także Sąd Okręgowy w niniejszej sprawie, jednak uczynił to nieprawidłowo, także bez właściwego uzasadnienia i w tym względzie podzielić należy zarzut skarżącej.

W kwestii naruszenia przepisów prawa materialnego, tj. art. 35 k.r.o. w związku z art. 626⁶ k.p.c. rozważyć należy wartości, które wymagają respektowania w przypadku skutecznego odwołania darowizny w stosunku do obojga małżonków, ale realizowania tego odwołania tylko przez jednego z nich i negocjowania przez drugiego małżonka odwołania z powodu rażącej niewdzięczności, przy czym przedmiot darowizny znalazł się w majątku wspólnym małżonków. Z jednej strony występuje więc zasada stałości majątku wspólnego zawarta w art. 35 k.r.o. i wyrażająca się przede wszystkim wyłączeniem

uprawnienia małżonka do żądania podziału tego majątku w czasie trwania małżeństwa, jak również rozporządzania lub zobowiązania się do rozporządzania udziałem, mająca źródło w konstrukcji prawnej wspólności majątkowej małżeńskiej jako współwłasności łącznej. Z drugiej strony darczyńca ma przyznane w art. 898 § 2 k.c. prawo do odwołania darowizny nawet już wykonanej, jeżeli obdarowany dopuścił się względem niego rażącej niewdzięczności.

Chcąc pogodzić możliwość odwołania darowizny z respektowaniem nienaruszalności majątku wspólnego małżonków w czasie trwania małżeństwa, w doktrynie wyrażony został pogląd o konieczności odwołania darowizny, której przedmiot znajduje się we wspólności małżeńskiej wobec obojga małżonków, a jej bezskuteczności, jeśli to zostanie uczynione wobec tylko jednego z nich. Argumenty przytaczane na poparcie takiego stanowiska dotyczą przyczyn stworzenia wspólności majątkowej małżeńskiej w wyniku zawartego związku małżeńskiego, zasługujących na ochronę interesów rodziny, wybiegających znacznie poza prawa obdarowanego małżonka. Podnosi się także w świetle utrwalonego orzecznictwa sądowego przyczyny konstrukcji prawnej współwłasności łącznej i skutków prawnych odwołania darowizny nieruchomości, a taki jest przedmiot darowizny w niniejszej sprawie (por. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 28 września 1979 r., III CZP 15/79, OSNCP 1980, nr 4, poz. 63 oraz uchwałę Sądu najwyższego z dnia 10 sierpnia 1988 r., III CZP 67/88, OSNC 1989, nr 11, poz. 180).

Odnosząc się najpierw do tej ostatniej kwestii, należy przypomnieć, że w myśl aprobowanego od lat stanowiska wyrażonego w uchwale składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 7 stycznia 1967 r., III CZP 32/66, (OSNCP 1968, nr 12, poz. 199), odwołanie darowizny nieruchomości nie stwarza skutków rzeczowych, a więc przejścia własności *ex lege* na darczyńcę, lecz kreuje obowiązek obdarowanego do przeniesienia własności nieruchomości z powrotem na darczyńcę. Rozpatrując to na tle wspólności majątkowej małżeńskiej nie można, w myśl prezentowanej koncepcji, zrealizować obowiązku przeniesienia własności nieruchomości przez jednego z obdarowanych małżonków, który okazał się rażąco niewdzięczny i tylko wobec niego została odwołana darowizna, ponieważ

nieruchomość jest także własnością drugiego małżonka do niepodzielnej ręki. Jeśli więc oboje małżonkowie okazują się rażąco niewdzięczni, to darczyńca może wobec ich obojga odwołać darowiznę i wtedy oboje małżonkowie będą zobowiązani przenieść nieruchomość jako składnik majątku wspólnego na darczyńcę, wtedy też wyjdzie on z masy majątkowej małżeńskiej. Nie nastąpi wówczas pogwałcenie reguł rządzących współwłasnością łączną oraz naruszenie art. 35 k.r. i op., a także art. 42 k.r.o., który to przepis zabrania wierzycielowi małżonka żądać w czasie trwania małżeństwa zaspokojenia z udziału we wspólności majątkowej.

Naruszenie obu wymienionych przepisów nastąpi w razie przyjęcia odmiennego stanowiska, mającego swoje liczne przykłady w orzecznictwie, poczynając od uchwały Sądu Najwyższego z dnia 18 lutego 1969 r., III CZP 133/68 (OSNCP 1969, nr 11, poz. 193). W myśl tej uchwały, okoliczność, że darowizna została dokonana na rzecz obojga małżonków i że przedmiot darowizny wszedł do ich majątku wspólnego, nie stoi na przeszkodzie odwołaniu darowizny w stosunku do jednego tylko małżonka, gdyż wówczas uważa się, że z chwilą skutecznego odwołania darowizny względem tego małżonka rzecz darowana przestała wchodzić do majątku wspólnego, a udział w niej małżonka, w stosunku do którego darowizna nie została odwołana, staje się jego majątkiem odrębnym.

Odstępstwo od zasady zawartej w przywołanej uchwale składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego w sprawie III CZP 32/66 wyraża się zwłaszcza w tym, że przyjmując przejście przedmiotu darowizny z majątku wspólnego do majątku odrębnego drugiego małżonka, z chwilą odwołania darowizny wobec jednego tylko małżonka, aprobuje się skutek rzeczowy odwołania darowizny. Następuje w takim przypadku przekształcenie współwłasności łącznej we współwłasność w częściach ułamkowych, z wierzytelnością darczyńcy wobec niewdzięcznego współmałżonka do przeniesienia na darczyńcę części ułamkowej własności rzeczy, stanowiącej do odwołania darowizny składnik majątku wspólnego. Jest to zatem doprowadzenie przez jednostronne oświadczenie woli do sytuacji tożsamej z rozporządzeniem udziałem w dotychczasowej współwłasności łącznej, jak i zaspokojeniem wierzytelności osoby trzeciej wobec udziału przypadającego małżonkowi we wspólności w czasie trwania małżeństwa, czyli obejście zakazów wyraźnie formułowanych w art. 35 i art. 42 k.r.o.

W doktrynie uzupełnia się te zastrzeżenia kolejnymi argumentami. Chodzi więc o art. 898 § 1 k.c., który wprawdzie nie zawiera żadnych ograniczeń o charakterze podmiotowym lub przedmiotowym co do możliwości odwołania darowizny, ale jest wątpliwe, aby wystarczył dla stwarzania wyłomu od zasady niepodzielności wspólności i powodowania, że w odniesieniu do przedmiotu darowizny, który wszedł do majątku wspólnego przestają obowiązywać przepisy o małżeńskiej wspólności majątkowej. Ponadto, darczyńca czyniący darowiznę z zastrzeżeniem objęcia jej przedmiotu małżeńską wspólnością majątkową, a więc realizujący wyjątek od odmiennej zasady wchodzenia darowizn do majątku odrębnego małżonków (art. 33 pkt 2 k.r.o.) powinien ponosić pewne tego konsekwencje i ryzyko swojego oświadczenia o darowiznie. Nie zasługuje więc tak dalece na ochronę uprawnień do odwołania darowizny (art. 898 § 1 k.c.), żeby łamać nimi podstawowe zasady praworzeczowe tkwiące we wspólności ustawowej małżeńskiej.

We współczesnej doktrynie podnosi się również potrzebę ochrony interesów wierzycieli, którzy mogą żądać zaspokojenia z majątku wspólnego, gdy dłużnikiem jest tylko jeden z małżonków (art. 41 § 1 k.r.o.), a którego to uprawnienia wierzyciele ci nie zrealizują po przejściu składników majątku wspólnego do majątku odrębnego małżonka. Jest wątpliwe, aby małżonek ten mógł się zasłaniać wobec wierzyciela okolicznością, że oto nieruchomość, stanowiąca główny lub jedyny realny majątek nadający się do wyegzekwowania na zaspokojenie długów drugiego małżonka nie podlega egzekucji, bo znalazł się w części w majątku odrębnym drugiego małżonka i albo jest w pozostałej części wierzytelnością darczyńcy, albo już jego współwłasnością po powrotnym przeniesieniu własności udziału przez niewdzięcznego obdarowanego drugiego małżonka.

Na poparcie tej tezy przytacza się art. 47¹ k.r.o., obowiązujący z mocy ustawy z dnia 17 czerwca 2004 r. (Dz. U. Nr 162, poz. 1691), według którego, małżonek może powoływać się względem innych osób na umowę majątkową małżeńską, gdy jej zawarcie oraz rodzaj były tym osobom wiadome. Przepis ten wprawdzie nie miałby zastosowania wprost do odwołania darowizny, nie łączącej się z małżeńską umową majątkową, ale trafnie wskazuje się, że przy obecnych dużych wartościach majątków małżeńskich, zobowiązań płynących z ryzykownych

interesów gospodarczych prowadzącego je małżonka itp. widać w powołanym przepisie troskę o interesy wierzycieli i wyraźne *ratio legis* takiego unormowania. Chodzi też o potrzebę zapobiegania koluzji w stosunkach rodzinnych i odwoływania darowizny dokonanej wobec „niewdzięcznego” małżonka tylko po to, aby uchronić nieruchomości przed egzekucją na rzecz wierzycieli.

Poważne zastrzeżenie względem koncepcji przedstawionej w uchwale z 1969 r., którą kierowało się późniejsze orzecznictwo, stanowi rozdzielenie skutków odwołania darowizny w zależności od tego, czy dotyczy obojga, czy tylko jednego z małżonków. Jeżeli dotyczy równocześnie obojga małżonków, to odwołanie wywoła jedynie skutek obligacyjny, jak jest przyjmowane zgodnie z powoływaną uchwałą składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego w sprawie III CZP 32/66. Jeśli odwołanie darowizny następuje względem tylko jednego małżonka, to miałyby powstawać najpierw skutek rzeczowy przez przejście z majątku wspólnego do majątków osobistych małżonków udziałów w darowanym przedmiocie i powstania zobowiązania niewdzięcznego obdarowanego małżonka do powrotnego przeniesienia jego udziału we własności darowanej rzeczy na darczyńcę. Jest wątpliwe, czy mogą być na tyle istotne wartości, że są w stanie przeciwstawić się oczywistej wadzie prawnej takiej konstrukcji.

Należy rozważyć, czy odwołanie się przez art. 898 § 2 zdanie pierwsze k.c. do przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu nie powinno podpowiedzieć, że spełnienie świadczenia pieniężnego jest właściwym rozliczeniem się obdarowanego wobec darczyńcy, który odwołał darowiznę względem jednego z małżonków na skutek jego rażącej niewdzięczności, a drugi małżonek nie godzi się na pozostawanie we współwłasności z darczyńcą. Zasadność takiego rozwiązania potwierdza sytuacja występująca w niniejszej sprawie, gdy między małżonkami nadal jest wspólność ustawowa i ani nie wystąpiły przesłanki do jej zniesienia, ani nie chcą tego małżonkowie.

Ze względu na brzmienie art. 898 § 2 k.c. i stosowanie przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu (art. 405 i nast. k.c.) należy przyjąć, że w razie odwołania darowizny w stosunku do jednego małżonka jako rażąco niewdzięcznego, albo w stosunku do obojga małżonków, którym zarzuca się

niewdzięczność, ale egzekwowania obowiązków wynikających z oświadczenia o odwołaniu tylko w stosunku do jednego z małżonków, iż darczyńca ma wyłącznie roszczenie o świadczenie pieniężne, a nie roszczenie o powrotne przeniesienie własności w postaci udziału w dotychczasowej wspólności majątkowej małżeńskiej (art. 405 *in fine*). Połowa wartości darowanej nieruchomości stanowi – co do zasady - wysokość wzbogacenia należnego do zwrotu darczyńcy przez niewdzięcznego małżonka.

W tej sytuacji nie jest skuteczna umowa o powrotnym przeniesieniu własności, jaką zawarł wnioskodawca z darczyńcą oraz nie jest skuteczny wpis do księgi wieczystej darczyńcy w $\frac{1}{2}$ części w miejsce wnioskodawcy we współwłasności z uczestniczką – żoną wnioskodawcy.

Mając to na uwadze Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. uchylił zaskarżone postanowienie i przekazał sprawę do ponownego rozpoznania, rozstrzygając o kosztach postępowania kasacyjnego na podstawie art. 108 § 2 w związku z art. 391 § 1, art. 13 § 2 i art. 398²¹ k.p.c.